

Dobrý, malý, pekný, šikovný. (K adjektívnej lexike v reči matiek orientovanej na dieťa v raných štádiách vývinu)

Alexandra Brestovičová, Technická univerzita v Košiciach, brestovicova@gmail.com

Kľúčové slová: reč matky orientovaná na dieťa, frekvenčná analýza, prototypová lexika, adjektívna lexika, komunikačné použitie

Key words: motherese, frequency analysis, prototypical lexis, adjectival lexis, communicative use

0 Úvod. Matky a ostatní dospelí sa pri interakcii s dieťaťom prispôbujú správaniu a stupňu kognitívneho vývoja svojich adresátov. Verbálne a neverbálne s nimi komunikujú v rámci špecifického registra reči orientovanej na dieťa (RD) a matky v rámci subregistra reči matiek orientovanej na dieťa (RMD). „Termín reč orientovaná na dieťa označuje spontánne, situované prehovory, v ktorých je dieťa individuálnym alebo kolektívnym adresátom“ (Slančová, 1999, 26). Opis registra RD je v zahraničí najpodrobnejšie spracovaný angloamerickými sociolingvistami Ch. Fergusonom (1978), J. Rondalovou (1985) a C. Snowovou (1977). Do slovenskej lingvistiky ho uviedla D. Slančová vo svojej priekopníckej monografii (1999), kde je definovaný aj subregister reči matiek orientovanej na dieťa ako špecifický typ simplifikovaného registra s vysokou mierou redundancie a posilnenou expresívnou zložkou (1999, 29). Najnovšie bol podrobný opis registra RD publikovaný v štúdiu A. Mitrovej a kol. (2006, 5).

Subregister RMD je charakteristickým mikrosociálnym komunikačným registrom a podľa D. Slančovej predstavuje „konvencionalizované jazykové a nejazykové správanie sa ľudí viazané na sociálny status, sociálnu rolu a sociálnu vzdialenosť“ (Slančová – Zajacová, 2007, 154). Predurčujú ho na to pragmatické faktory danej komunikačnej situácie, a to vzájomná intimita matky a dieťaťa, súkromnosť rodinného prostredia, ústnosť prehovorov, komunikačné zámery a stratégie matky a najmä stupeň spoločných poznatkov oboch komunikačných partnerov o danej téme.

1 Cieľom tohto článku je pragmatická a sémantická analýza adjektívnej lexiky v RMD so zameraním sa na prototypovú adjektívnu lexiku a na štylisticky a pragmaticky zafarbenú adjektívnu lexiku v komunikácii troch slovensky hovoriacich matiek so svojimi predlingválnymi dojčatami. Empirickým zdrojom výskumu je trimodálny korpus (zvukovo-obrazovo-jazykový), v ktorom sa nenarúša väzba verbálnych a neverbálnych prostriedkov na situačný kontext. Analýze podrobujeme reprezentatívnu vzorku transkribovaného materiálu v systéme CHAT zachytávajúceho 24 hodín interakcie matiek s deťmi v rodinnom prostredí pri rutinných udalostiach počas ôsmich mesiacov u každej z matiek do objavenia sa prvých slov dieťaťa. Materiálový korpus pozostávajúci z približne 66 tisíc slov sme spracovali do frekvenčného slovníka (FS), ktorý obsahuje 3313 lexikálnych jednotiek. Vytvorili sme aj pracovné frekvenčné slovníky podľa slovných druhov, s ktorými pracujeme pri charakteristike prototypových lexém v rámci slovných druhov. „Prototypmi na denotačnej rovine sú najlepšie exempláre kategórií a na signifikáčnej rovine štruktúry príznakov s najvyšším stupňom typickosti“ (Dolník, 2007, 109). Prototypové je teda to, čo je štandardne preferované a najviac komunikačne zaťažené. Prototypové adjektívne lexémy určujeme pomocou frekvenčného slovníka adjektív.

2 Aj keď vezmeme do úvahy, že spontánny dialóg je na adjektíva oveľa chudobnejší ako iné typy textu (v hovorenom korpuse v 5. verzii Slovenského národného korpusu tvoria

adjektíva v reči dospelých iba 4,11%), musíme konštatovať, že protodialóg matky s dieťaťom v predverbálnom období reči je ešte markantnejšie ochudobnený o statické pomenovania príznakov substantív vychádzajúc z toho, že vo FS RMD zastupujú adjektíva len 2,47 % všetkých vypovedaných slov. Podobne v dialógu učiteliek MŠ s deťmi D. Slančová uvádza frekvenčný rozsah využitia adjektív od 2,49% v najmladšej skupine detí až po 3,45% v najstaršej vekovej skupine (1999, 181). Aj Z. Ondráčková vo svojej monografii (2010, 127) tvrdí, že „adjektíva ... sú slovným druhom, ktorý je v slovenskom slovníku detských slov z prítomných slovných druhov najmenej zastúpený.“

Adjektívna lexika tvorila 6,76% všetkých lexém vo FS RMD, čo je porovnateľné s údajom o zastúpení adjektívnych lexém (L) v komunikácii učiteliek v MŠ, kde D. Slančová uvádza 4,48% – 7,97% podiel L v jednotlivých skupinách.

V RMD ide o 224 adjektívnych lexém, z ktorých 158 L tvorili akostné adjektíva, 55 L vzťahové adjektíva a 9 L individuálne privlastňovacie adjektíva.

Celkový pomer akostných, vzťahových a privlastňovacích (iba individuálne) adjektív v reči matiek v skúmanom materiáli je: 90,86%, 5,58% a 3,25%, čo čiastočne korešponduje s údajmi reči učiteliek MŠ, (porov. Slančová, 1999, 182) a aj so zastúpením adjektív u detí mladšieho školského veku, kde akostné adjektíva predstavujú až 80%, vzťahové menej ako 20% a privlastňovacie len 0,5% (Kesselová, 2003, 97). V RMD pozorujeme zvýšený výskyt akostných prídavných mien, a to o 10% a individuálnych privlastňovacích adjektív (3% k 1,4% v reči učiteliek MŠ a k 0,5% v reči detí).

2.1 Prvých 20 komunikačne najzaťaženejších adjektív RMD tvorí 60% performatívneho zaťaženia všetkých adjektív v reči matiek. Sú to akostné adjektíva: *dobry* (150-krát), *malý* (138), *veľký* (117) aj variant *veliký* (21), *pekný* (79), *šikovný* (72), *celý* (67), *rád* (46), *ťažký* (43), *zaujímavý* (41), *hladný* (38), *krásny* (36), *červený* (29), *studený* (28), *jasný* (28), *špinavý* (26), *mokrý* (25), *čistý* (21), *vysoký* (21), *plný* (18) a *teplý* (17).

Týchto 20 komunikačne dominantných adjektív patrí medzi kvalifikačné adjektíva, ktoré môžeme sémanticky rozdeliť na „ikonické (kvalitatívne) adjektíva, pomenávajúce imanentné, predovšetkým zmyslami vnímateľné vlastnosti objektov ako ich objektívne, opisované príznaky, a apreatívne adjektíva, pomenávajúce pripisované príznaky, vlastnosti, vyplývajúce z rôzneho stupňa subjektívneho hodnotenia“ (Branická, 1985 in: Nábělková, 1993, 42).

Najviac používaným adjektívom v RMD je kladne hodnotiace akostné kvalifikačné apreatívne adjektívum *dobry*, použité matkami dovedna 150 ráz. (V tvare druhého a tretieho gradačného stupňa bol jeho výskyt zanedbateľný). Matky toto kvalifikačné adjektívum dominantne používali na opísanie pozitívnych zmyslových zážitkov dieťaťa, a to najmä v spojení s chuťou jedla: *dobrá kašička*, *dobré mliečko*, *dobré papanie*, *dobrá polievočka*, *dobrá krupička*, *dobry čajík* alebo s chuťou predmetu v detských ústach: *dobry palček*, *dobrá nožička*, *dobry cumlík*, *dobrá lyžička*, *dobrá krhlička* a metonymicky s chuťou materského mlieka pri dojčení: *mama dobrá na večeru*.

Matky opisovali aj predpokladaný príjemný haptický zážitok u dieťaťa pri kúpaní: *dobrá vodička* a pri natieraní po kúpaní: *dobry krém*, *dobry olivový olejček*.

Hodnotený bol aj predpokladaný príjemný zvukový vnem: *dobrá hrkálka*. Zastúpený bol aj vizuálny vnem: *dobry výhľad*.

Adjektívum *dobry*/*dobrá*/*dobré* sa takmer vôbec nepoužívalo na explicitné hodnotenie dieťaťa (*dobré dievčatko*), pretože na vyjadrenie kladného vzťahu matky k dieťaťu sa používali najmä hypokoristiká a adjektívum *malý*. Adjektívum *dobry* bolo napr. na hodnotenie dieťaťa Martinovou matkou v kontexte použité v konvencionalizovanom spojení (*dobry gazda*) skôr s komunikačnou funkciou napomenutia v ironickom hodnotení:

Martin 7: *MOT: *no ty si dobrý gazda teda Martinko.*
 *MOT: *ty si ale gazda.*

Adjektívum *dobrý* bolo tiež frekventovane využívané pri kontakte v pozdrave: *dobré ráno*.

Druhou adjektívnou dominantou reči matiek je antonymná dvojica *malý* (138) – *veľký* (117). Adjektívum *veľký* má rozsiahly význam a široké použitie v reči, v KSSJ je uvedených 11 rôznych definícií, z ktorých sa v RMD toto adjektívum najviac používa v sémantickom význame prvých štyroch: 1. má značný rozsah, značné rozmery v porovnaní s inou vecou toho istého druhu (*takú veľkú penu máme, takú veľkú, že ani Ninku nevidieť*) 2. má značnú výšku (*veľké zelené kvetiny*) 3. je rozmernejší, ako je želateľné: (*budeme si, budeme si tancovať dobre? ťažko veľké bruško mám*) a 4. hovor. dosiahol dospelosť, dospelý, v RMD používané s funkciou pochvaly a obrazne (*kto je už taký veľký?*).

Kontextovo je u všetkých troch matiek prototypovo používané pri komunikačnej situácii: jedenie v súvislosti s pochvalou dieťaťa pri otváraní úst:

napr. súbor Martin 1: *MOT: *jóhha takú veľkú pusinu ty otváraš?*

súbor Janka 6: *MOT: *Januška papaj ták veľkú pusku krásne.*

súbor Ninka 8: *MOT: *veľkú pusinku, ták.*

Naopak, v adjektívnom tvare *malý* je jeho adjektívna funkcia „obmedzená, pretože nevyjadruje „malosť“, ale pozitívnu vlastnosť ako nežnosť, obľúbenosť, jemnosť, teda kvalitatívne hodnotenie zreteľne prevažuje nad kvantitatívnym“ (Kesselová, 2003, 98). Najmä ak je dieťa pomenované expresívne a nepropiálne, matky svoje kladné pocity vyjadria v spojení s týmto adjektívom:

Napr. súbor Martin 7: *MOT: *hryzko malý hryzko hryzko.*

súbor Janka 1: *MOT: *bubáčik malý.*

súbor Ninka 2: *MOT: *naša žabka malá.*

Dôkazom, že oba členy antonymnej dvojice *veľký* – *malý* môžu vyjadriť kladné subjektívne hodnotenie matky, je kontextové použitie napr. v ukážke zo súboru Ninka 3.:

*MOT: *pod' ty môj malý drobček.*

*MOT: *Ninočka je už veľká slečna.*

*MOT: *ona sa už kupká vo veľkej vani, však?*

Kladné impresívum *pekný* bolo použité dokopy 79 ráz. Matky dievčat ním hodnotili vzhľad dieťaťa explicitne, napr. v súbore Nina 4: *kto bude taký pekný?* alebo v súbore Janka 2: *pekná si v zrkadielku? pekná*, Martinova matka cez slová pesničky: *pekné prstičky, pekné dlane, zatlieskame na ne*. Kladne sa hodnotili veci, s ktorými dieťa prichádzalo do kontaktu: *pekná mačička, pekná knižočka, pekná plienočka alebo pekná červená ponožtička*. Príkladom súvisiacim s charakterom RMD, keď je RMD opisovaná ako „reč druhého ja“, lebo „matka potláča vlastný pocit identity a usiluje sa prebrať zorný uhol dieťaťa“ (Slančová, 1999, 36) je reč Martinovej matky s kladne hodnotiacim adjektívom *pekný*:

Martin 4: *MOT: *no čo si ja s toľkými peknými vecami počnem?*

*MOT: *ako to všetko okoštujem naraz že?*

V reči všetkých troch matiek výraz *pekný* dopĺňalo intenzívnejšie kladné impresívum *krásny* použité 36 ráz najmä na kladné hodnotenie a povzbudenie dieťaťa: napr. súbor Martin 5: *MOT: *no vidíš aký si ty zlatý chlapček krásny.*

Kladné impresívum *šikovný* bolo použité 72 ráz najmä Janinou a Martinovou matkou pri pochvale a povzbudzovaní dieťaťa, napr. v súboroch

Martin 1: *MOT: *no ty si šikovný chalanisko ako sa ty zdvíhaš.*

Janka 3: *MOT: *si veľmi šikovné dievčatko.*

Pri prvom pohľade na prototypové adjektíva RMD môžeme súhlasiť s interpretáciou D. Slančovej, ktorú uviedla pri charakteristike adjektívnej lexiky reči učiteliek orientovanej na deti v MŠ: „V súlade so všeobecnou tendenciou frekvencie adjektív v slovenčine sú (a) najfrekventovanejšie všeobecné adjektíva (*dobrý, veľký, malý, celý*) a (b) prevažujú kladne hodnotiace adjektíva (*pekný, krásny, šikovný, zlatý*)...“ (Slančová, 1999, 182), ale je potrebné dodať, že ku komunikačne najfrekventovanejším adjektívam patria aj vizuálne a hapticky

vnímateľné vlastnosti objektov, a to v oboch krajných póloch prejavu istej fyzikálnej charakteristiky: *veľký – malý, studený – teplý, špinavý – čistý, mokrý – suchý* alebo je pomenovaný len jeden člen z antonymnej dvojice: *ťažký, jasný, vysoký a plný*.

Okrem už spomenutých prototypových apreciatívnych kvalifikačných adjektív matky používali nasledujúce hodnotiace výrazy, v ktorých vyjadrovali osobný postoj: *strapatý* (13), *výborný* (12), *nový* (8), *chutný* (8), *nespokojný* (8), *nádherný* (7), *velikánsky* (7), *unavený* (6), *poriadny* (6), *oblúbený* (5), *vážny* (5), *smiešny* (5), *perfektný* (4), *zvedavý* (4), *dôležitý* (4), *silný* (4), *skvelý* (4), *nepríjemný* (4) a iné.

Akostné kvalitatívne kvalifikačné adjektíva sú v RMD zastúpené skromnejšie. Najvýraznejšiu sémantickú skupinu v nich tvorí pomenovanie farieb. Pomenovanie farieb celkovo tvorí 5,31% adjektív. Výnimočné postavenie má farba *červená*, ktorá je desiatou lexémou vo FS adjektív zoradených podľa relatívnej frekvencie. Za ňou nasleduje *biela* (17. miesto), *modrá* (21. miesto), *zlatá* (23. miesto), *zelená* (25. miesto), *ružová* (47. miesto), *oranžová* (91. miesto) atď.

Jednotlivé farby zoradené podľa relatívnej frekvencie vo FS RMD boli komunikačne zastúpené takto: *červená* (29 ráz), *biela* (13), *zlatá* (13), *modrá* (14), *zelená* (17), *ružová* (8), *čierna* (5), *žltá* (4), *oranžová* (3), „*bielučká*“ (1) a „*červenková*“ (1).

Matky komunikačne najviac zaťažili v reči červenú farbu, ktorá je prototypovou farbou. *Červená* je tretím základným názvom farby, prítomným v ľudskom jazyku na celom svete, ktorý sa objavuje hneď po *čiernej* a *bielej*. Červená farba je z fyzikálneho hľadiska farbou viditeľného svetla s najdlhšou vlnovou dĺžkou, je jednou z troch základných farieb.

„Je-li prototypem nebarevnosti a bezbarvosti šedá, stojí jako prototyp v centru barevnosti barva červená. Červená se chápe jako „barva barev“ barva par excellence“ (Vaňková, 2005, 201). Irena Vaňková ďalej uvádza, že u Slovanov znamenal koreň *kras-* nielen krásu, ale i červeň a tiež farbu všeobecne. Z toho vyplýva, že čo je červené, to je krásne, a tiež, čo je farebné, to je krásne, a to je dôvodom na to, aby matky označovali tento farebný príznak pri substantívach najčastejšie.

Adjektívum *zlatý* bolo dominantne použité metaforicky vo význame milý, dobrý človek napr. v súbore Janka 1. popri neporopriálnom pomenovaní dieťaťa: *zlatinko, zlatenko, zlatko, zlatúšik a zlatičko*, matka po hypokoristiku zaradila do svojej reči postponovaný hodnotiaci prívlastok: *MOT: *Jani, Janka zlatá*. Nešlo o zlatú farbu, ale o motiváciu podobnosti so zlatom ako drahým kovom.

K najviac performatívne využitým farbám patrili ďalej *biela, zelená a modrá*. Biela farba indikuje prítomnosť svetla, jas a nevinnosti napr. súbor Martin 2:

- *MOT: *je to macko?*
 - *MOT: *hí í jėj ten je pekný že?*
 - *MOT: *ten je pekný hí bielučký.*
- Zelená je v RMD spájaná s vegetáciou:
- *MOT: *šeflerka je tu kvietok zelený nádherný.*
 - *MOT: *páči sa ti?*

Alebo Martin 2: *MOT: *sú tam kvetinky áno?*
*MOT: *veľké zelené kvetinky?*

Matky prototypovo pomenúvajú základné farby; červenú, bielu, zelenú a modrú, sivá a šedá sa v ich reči nevyskytujú, ak hovoria o farebnosti objektov, tak najmä v základných farbách.

Absencia adjektíva *čierny* u dvoch matiek, a tým nízke frekvenčné poradie vo FS adjektív (122. miesto) potvrdzuje charakteristiku RMD, ktorá je výrazne pozitívna. Podobne je to i v reči učiteliek MŠ (porov. Slančová, 1999, 182). Naopak, vo Frekvencii slov v slovenčine (Mistrík, 1969) je *čierny* najfrekventovanejším adjektívom pomenovania farebnej kvality u dospelých a čierna je druhou najfrekventovanejšou farbou v reči detí mladšieho školského veku hneď po červenej (porov. Kesselová, 2003, 99).

Prvé vzťahové adjektívum *slamený* sa nachádza až na 29. mieste vo FS adjektív.

Zo vzťahových adjektív sú zastúpené ako klasifikačné (sú súčasťou združených pomenovaní) napr.: *morský, vodičský, čitateľský, pingpongový, spací, vianočný, technický, bezpečnostný* tak aj vzťahovo-akostné: *slamený* (8), *maľovaný* (4), *detský* (4), *makový* (3), *bruchatý* (1) a iné. Majú nízke performatívne použitie v reči (5,58%), ale vyššiu variabilitu ako akostné adjektíva (55 L).

Z privlastňovacích adjektív sa v RMD vyskytujú iba individuálne a ich zastúpenie je v rámci performancie adjektív v reči 3%. Množinu tvorí 9 lexém a z nich dominantné sú: *mamkin* (10 ráz), *mamin* (14), *Martinkov* (16) a *taťkov* (5).

2.2 Kladná expresívna adjektívna lexika s emocionálnym melioratívnym významom tvorila 3,69% všetkých vyslovených adjektív. Išlo o 21 lexém, z toho 4 vzťahové adjektíva boli vytvorené od deminutizovaných substantív pomocou sufixu *-ový*: *cicuškový, hruštičkový, prdelkový a kašlíkový* s výskytom len raz u jednej z matiek. Zo 17 akostných adjektívnych lexém boli pridaním derivačnej morfémy *-k-* a následnými slovotvornými zmenami vytvorené prvostupňové a druhostupňové deminutivizované adjektíva. „V súvislosti so zdrobňujúcimi adjektívami M. Pisarcíková hovorí o deminutívnosti iba v širšom zmysle, morféma *-k-* pri akostných adjektívach s príponou *-učký* a jej variantoch vyjadruje v prvom rade kladné citové hodnotenie a až potom vyšší stupeň alebo vyššiu mieru vlastnosti“ (Hansmanová, 2010, 423). Nositeľom štylistického príznaku na kladnej osi expresivity bol v tomto prípade slovotvorný formant, napr. *hladn-učký, dobr-učký, mal-ilinký* a adjektíva boli tvorené konkurenčnými deminutívnymi sufixmi: *-učký, -ký, -ilinký, -kavý, -ičký*: *malinký* (14), *maličký* (12), *čistučký* (6), *hladnučký* (6), *malilinký* (5), *smädnučký* (4), *dobručký* (3), *teplúčky* (2), *bielučký* (1), *červenavý* (1), *choručký* (1), *krásnučký* (1), *masňučký* (1), *sladučký* (1), *studenký* (1), *špinavký* (1) a *špinavučký* (1).

„Za charakteristické pre detskú lexiku považujeme zosilňovanie intenzity pri adjektívach vyjadrujúcich kladné kvality, napr. *dobrunký, peknučký* a zoslabovanie intenzity pri adjektívach vyjadrujúcich záporné kvality, napr. *špinkavý*. Z hľadiska slovotvorných základov sú tieto deriváty deadjektívami a patria do modifikačného typu onomaziologickej kategórie“ (Ondráčková, 2010, 182).

Osobitnú pozornosť si zasluhuje expresivita adjektivizovaných n/t prídavných, ktoré formálne pripomínajú adjektíva. Vo FS RMD ide o 62 lexém, ktoré sú „nositeľom niektorých vlastností slovesa a adjektíva“ (Horecký – Buzássyová – Bosák, 1989, 200). Tieto adjektivizované lexémy sú funkčne súčasťou slovesných zložených tvarov (najmä rezultatívnych konštrukcií) pretože sa svojou sémantikou blížia viac k procesuálnosti ako ku kvalitatívnosti, a tiež je u nich dominantný viac príznak dokončenosti ako sémantický príznak vlastnosti. Ide u nich tiež skôr o príklon k aktuálnosti deja v protiklade aktuálnosť/neaktuálnosť. Naše zaradenie k adjektívnej lexike je len formálne, ale nepočítame s nimi v štatistických údajoch týkajúcich sa adjektív. Adjektivizované prídavné sú nápadné svojím sémantickým zafarbením temporálnosti alebo ukončenosti deja, ale najmä príznakom aktuálnosť posilňujú situatívnosť komunikácie matiek.

Ide napr. o lexémy: *schovaný, očľapkaný, oblečený, strapatý, napapaný, dopapaný, pripravený, umytý, prichystaný, okupkaný, prevalený, prichystaný, strčený, najedený, nakreslený, okúpaný, zaslinený, oslintaný, doškriabaný, škriabnutý, nachystaný, narobený, natiahnutý, nacikaný, oškubaný, poskladaná, pozapínaný, preskúmaný, prevrtený, pricviknutý, rozsypaný, urvaný, uslintaný, vymasírovaný, vyštipkaný, vyzutý, zababraný, zababušený, zatočený, zavesený, zhrnutý, zmrznutý*.

Tieto lexémy majú väčšinou expresívny rozmer a vo väčšine prípadov sme ich v našom materiáli zaznamenali iba raz u jednej z matiek, teda ich výskyt bol štatisticky málo významný napr.

Nina 6: *MOT: červené líčka vyštipkané od mrazu.

- *MOT: *kto má prštekky všetky také zmrznuté?*
 Martin 2: *MOT: *no hlavne že máš niečo v puse strčené že?*
 Martin 7: *MOT: *už sme okupkaní.*
 Janka 2: *MOT: *výborne a bruško vypučené.*
 Janka 5: *MOT: *ej si celá zaslinená!*

3 Záver. Prototypové adjektíva RMD sú kvalifikačné, a to najmä kvalitatívno-hodnotiace (apreciatívne) slovotvorne nemotivované adjektíva s absolútnou operabilnosťou *dobry, malý, pekný, šikovný, ťažký, zaujímavý, krásny*.

Zo sématického hľadiska sú dominantné pomenovania kladných fyzických a psychických vlastností (*malý, pekný, šikovný, krásny, nádherný, vysoký, perfektný*) a pomenovania percepčne vnímateľných vlastností (*dobry, veľký, čistý, mokry, studený, chutný, ťažký* a iné). Na opis fyzických a emocionálnych stavov dieťaťa a matkinej empatie s nimi sa používajú aj pomenovania záporných vlastností: *hladný, nespokojný, unavený, nepríjemný*.

Matkina láska sa odráža vo vytváraní deminutivizovaných tvarov už kladných adjektív a v zoslabovaní intenzity pri adjektívach záporných.

Prototypové používanie kvalitatívno-hodnotiacich adjektív plní pragmatickú funkciu kladného hodnotenia, z antonymných dvojíc *pekný – škaredý* a *dobry – zlý* bol záporný člen použitý v oboch prípadoch len dvakrát, kým kladné členy tvoria adjektívne dominanty RMD. Používanie konkrétnych antonymných dvojíc akostných adjektív *malý – veľký; studený – teplý, čistý – špinavý* plní v reči matiek pedagogickú pragmatickú funkciu naučiť deti základné kvalitatívne pomenovania na osi záporné – kladné a tieto kvality aj rozlišovať.

Adjektíva tvoria iba 2,2% slov v reči Martinovej matky 2,7% celého korpusu reči Janinej matky, a 3,0% slov v reči Nininej matky. Prototypové z nich sú kladné impresíva: *dobry, pekný, malý, šikovný, krásny a zaujímavý*. V hovorovom korpuse v 5. verzii Slovenského národného korpusu sa v prvej tisícke slov adjektívum *šikovný* nevyskytuje, adjektívum *zaujímavý* je až na 650. mieste a *pekný* na 640. mieste podľa frekvenčného zoradenia, kým vo FS RMD sú tieto adjektíva v prvej 200-ke najpoužívanejších slov vôbec.

Literatúra

- DOLNÍK, J.: Prototyp v lexikálnom význame. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc., v Prešove 5. 12. 2000, Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2007, s. 107 – 113.
- HANSMANOVÁ, J.: Intenzifikácia. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. J. Dolník. Bratislava: Veda 2010, s. 401 – 448.
- HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
- KESSELOVÁ, J.: Morfológia v komunikácii detí. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová 2003. 149 s.
- MISTRÍK, J.: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969. 726 s.
- MITROVÁ, A. – SABOL, J. – SLANČOVÁ, D. – ZIMMERMANN, J.: Realizácia suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa. Slovenská reč, 71, 2006, č. 1, s. 3 – 17.
- NÁBĚLKOVÁ, M.: Vzťahové adjektíva v slovenčine. (Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov). Bratislava: Veda 1993. 204 s.
- ONDRÁČKOVÁ, Z.: Komparatívny výskum detskej lexiky. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2010. 227 s. www.pulib.sk/elpub2/FF/Ondrackova1/index.html
- ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk, Morfológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 232 s.

SLANČOVÁ, D.: Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 1999. 278s.

SLANČOVÁ, D. – ZAJACOVÁ, S.: Komunikačný register ako prostriedok verbálnej socializácie dieťaťa. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie na Katedre slovenského jazyka 2007. Bratislava: Univerzita Komenského Filozofická fakulta 2007, s. 153 – 163.

VAŇKOVÁ, I. – NEBESKÁ, I. – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L – ŠLÉDROVÁ, J., Co na srdci, to na jazyku, kapitoly z kognitivní lingvistiky. Praha: Karolinum 2005. 344 s.

Abstract

The paper deals with pragmatic and semantic characteristics of prototypical adjectival lexis in special simplified register of motherese and focuses also on expressive adjectival lexemes in the speech of the mothers. The author tackles the task via frequency lexicon constructed from the transcripts of 24 hour records of mother – infant interaction gained during longitudinal survey of the speech of 3 mothers in the course of 8 months.

Tento článok bol realizovaný v rámci riešenia grantu VEGA 1/0129/12 *Modelovanie rečového vývinu slovensky hovoriacich detí v ranom veku*.